

СЛАВИСТИКАТА В БЪЛГАРИЯ В РАМКИТЕ НА БОЛОНСКИЯ ПРОЦЕС

Маргарита Младенова
Софийски университет „Св. Климент Охридски“

SLAVIC STUDIES IN BULGARIA WITHIN THE FRAMEWORK OF BOLOGNA PROCESS

Margarita Mladenova
Sofia University St. Kliment Ohridski

The paper discusses problems of the instruction in Slavic languages and their acquisition during the first decade of the 21st century in connection with the so-called Bologna process. We aim at presenting the experience of teaching Slavic languages as foreign within Slavic philology at Sofia University. The peculiarities of the Bulgarian philological tradition are confronted with a recent tendency to transform the philological studies into social and regional ones.

Key words: Bologna process, Slavic studies, Bulgarian university tradition

Традицията на славистиката в България още от самото си начало е тясно свързана с традицията на руските, чешките и немските университети, в които са учили повечето от основателите на съвременната българска наука. (Типичен пример в това отношение е първият ректор на Софийския университет А. Теодоров-Балан, който е роден през 1859 г. в българското село Кубей в Бесарабия, тогава в Руската империя, днес в Украйна, завършва славистика в Прага, като междувременно специализира в университета в Лайпциг.) Това определя понататъшното развитие на преподаването на славистика в България. Специалността, изучавана от бъдещите учители по български език и литература с висше образование, не само се нарича „Славянска филология“, но и обхваща редица както българистични, така и общославистични и теоретични дисциплини, които поставят българистичната им подготовка на широк славянски фон. По-късно (от 50-те години на ХХ в.) в Софийския университет, а от края на ХХ в. и в другите бъл-

гарски университети преподаването на чуждите славянски езици остава тясно свързано с преподаването на български език в сравнение и в съпоставка с тях, както и в съпоставка с историята на езиците и на литературите, писани на тях.

I.

Постмодерната епоха донесе редица промени (често представяни като преобръщане на парадигмите), които в много отношения са радикални както по отношение на традициите, така и с оглед на новите изисквания към университетското образование и на неговата все по-настойчива ориентация към практическото прилагане на знанията и уменията, придобити в университетите. Ето някои от факторите, които непосредствено засягат славистичното образование:

1) При изучаването на чуждите езици се обръща все по-голямо внимание на културно специфичните знания, които изучаването на езика носи със себе си и които са необходими от гледна точка на работодателите на специалистите с висше образование.

2) Разшириха се възможностите за т.нар. студентска мобилност, която води до промени в практическото овладяване на чуждите езици.

3) Като обективен фактор на развитието трябва да се разглежда и масовизацията на висшето образование, която започва още през втората половина на XX в., като в наше време висшето образование постепенно се превръща в основен фактор, осигуряващ възможност за намиране на работа и в значителна степен предпазващ от заплахата от безработица.

4) В организацията на висшето образование в България изразително се намеси относително ускореното обединяване на европейските страни в Европейския съюз и преди всичко т.нар. Болонски процес, който засяга пряко дейността на университетите (срв. напр. Хръдличка 2012: 175 – 195). Тя налага редица ограничения – както обективни, така и свързани с администрирането на висшето образование – Европейската система за трансфер на кредити (ECTS) и тристепенно обучение, включващо бакалавърска степен (с 3- или 4-годишен курс на обучение), магистърска степен (1 или 1,5 години) и докторантурата (3 или 4 години) като трета образователна степен във висшето образование. Изискванията към обучението и учебните програми, към взаимозаменяемостта на основните учебни параметри – брой на учебните часове и съответно на т.нар. кредити – влизат в много строги рамки, които да позволяват пренасянето на отделни семестри за студенти от други университети.

5) Не на последно място в учебния процес се намесва и икономическата криза, чиито условия повишават изискванията към ефек-

тивността на обучението и целят намаляване на разходите за обучението на един студент. Макар че обучението във филологическите специалности не изисква наличие на твърде специализирана и скъпа апаратура, към него се предявяват искания за съкращаване на учебните часове и преработване на учебните планове с оглед на съкращаване броя на занятията.

б) През настоящата година особено силно се проектира и демографският срив в България в съчетание с агресивното навлизане на чуждестранни университети на българския пазар на образователни услуги, което доведе до разпръскване на интереса на студентите и определи някои специалности като по-малко търсени.

В какво положение поставят тези фактори славистиката като университетска дисциплина през второто десетилетие на XXI в.? Какви са обективните и субективните фактори, определящи позициите на славистиката в българските университети?

Хронологически най-ранни бяха организационните промени, свързани с Болонския процес, свеждащи се преди всичко до регулация на броя на учебните часове. Това означава – на първо място – гарантиране на минимален брой часове за един учебен кредит, но от друга страна – и ограничаване на броя на часовете за всяка учебна дисциплина. В най-голяма степен това ограничаване засяга дисциплините, изучавани в течение на повече от един семестър, към които безспорно спада преподаването на чуждия език, основен за съответната филологическа специалност, съпътстващо целия курс на обучението. Така в Софийския университет при въвеждането на Европейската система за трансфер на кредити (ECTS) общият брой на часовете по съответния славянски език за целия курс на обучение в славистичните специалности бе намален от 1240 на 960 ч., защото броят на кредитите за задължителните дисциплини не биваше да надхвърля 250, а за целия курс на обучението (интегрално включващо бакалавърската и магистърската степен) – 300 кредита. Това съкращение е неблагоприятно за изучаването на чуждите славянски езици с развита падежна система, която е доста трудна за българските студенти и изисква повече внимание в областта на граматиката (срв. Младенова 2012). В аргументацията за съкращаване на броя на часовете обикновено се привежда съображението, че съвременната методика за преподаване на чужди езици се отказва от изучаването на граматика и се посвещава изключително на прагматично (ситуативно и диалогово) ориентираното обучение. Досегашният опит с българските студенти обаче еднозначно свидетелства, че подобен подход е неудовлетворителен за тях. Причината за то-

ва е, че повечето от тях чувстват необходимост не само да повтарят изучени диалози, но и да разбират формите и причините за тяхното използване в езиковата практика. Нещо повече – етимологизацията на отделните думи при изучаването напр. на чешкия правопис значително привлича интереса им и повишава мотивацията за по-нататъшно разширено изучаване на езика. С оглед на това евентуален пълен отказ от европейските филологически традиции за дълбоко разбиране на езиковата структура в целия ѝ обем би означавал намаляване изобщо на интереса към изучаването на езика и непосредствено занижаване качеството на езиковата подготовка на завършващите.

II.

Друг нов момент, който радикално промени пазара на висшето образование в България и изобщо в Европа, е насочването на учебните планове към регионалната проблематика, при която отделните нации се схващат не като изолиран обект за изучаване, а с оглед на регионалните взаимовръзки в съответния европейски регион. Тази тенденция като цяло трябва да бъде оценена положително, защото изолацията на отделните национални явления често води до изкривяване на широкия контекст на развитието на отделните нации и национални култури. Една от първите специалности, ориентирани по този начин, в България и изобщо в Европа е балканистиката, която у нас се развива като научна специалност още от средата на XX в. благодарение на научната дейност на професорите Владимир Георгиев, Иван Дуриданов, Петя Асенова, Ангелина Минчева и др. Като част от регионалистиката може да бъде схващана отчасти и славистиката, защото славянските народи обитават относително компактна територия на картата на съвременна Европа. Нейната площ обаче, както и специфичните особености на групи от славянските народи, значително надхвърлят територията на отделните европейски региони, а освен това генетичното родство на славянските езици продължава да е безспорният и водещ ориентир в славистичното образование. Същевременно регионалистиката е в пряка зависимост от политическата ситуация и се опира по-скоро върху резултатите от развитието на политологията, а не на лингвистиката. В това отношение преходът към регионалистика води до повишаване на интереса към историческата и политологическата проблематика, докато изучаването на отделните национални езици, литератури и култури в тесния смисъл на думата спонтанно се ограничава до пасивно знаене на езика. Причината за това се корени както в общото намаляване на часовете за изучаване на конкретния език, така и в рязкото увеличаване на трудността на обучението за

студентите при включването на преподавани за овладяване в еднаква степен на 2, 3 или повече чужди езика, при това невинаги родствени и без оглед на взаимната им съпоставка. Това намалява шансовете на студентите да овладеят на добро професионално равнище който и да е от изучаваните езици, така че след завършването си да могат да ги използват практически в работата си, особено за превод и за създаване на текстове на чуждия език.

Съществува ли сериозно противостоене между двата подхода – филологическия и регионалния? Естествено, от гледна точка на науката тук няма никакво противостоене. Колкото по-добро е знаенето на всеки отделен национален език или литература, толкова по-добри са възможностите и за регионалните изследвания, за разширяване на знанията и към съседните народи, и към техните езици. По-сложно обаче стои въпросът с начина, по който регионалистиката се отразява дърху действителния процес на обучение и преподаване, върху който влияят ограниченията по време и място, особено във връзка с ECTS и с Болонския процес. За предлаганите 3 години на бакалавърската степен възможността да се постигне задоволително равнище на знаене дори само на един чужд език е практически изключена, особено когато той е абсолютно непознат от предишните степени на обучение. Малко по-добри условия има четиригодишната бакалавърска степен, която в България все още преобладава. Необяснима остава обаче засилващата се тенденция в публичното пространство да се налага представата за филолозите и особено за лингвистите като за хора, които с мазохистична страст се занимават с граматика и други плашещи и недостъпни за обикновените хора материи. Може би не е зле да се припомни, че още през 1929 г. на Първия конгрес на **славянските филолози** са представени на научната общественост основните принципи, от които в течение на XX в. се развива социолингвистиката като клон от езикознанието и с това се открива пътят за научно опознаване на взаимоотношението между езиците на съседни народи, а в рамките на една и съща национална култура – взаимоотношенията между езика и литературата, езика и културата и изобщо взаимовръзките и взаимозависимостите между развитието на езика и обществото. В наше време по трудно обясними причини обществото се опитва да забрави този факт и да ни създаде имидж на чудаци, които нямат ни най-малка представа за по-широките взаимовръзки в рамките на обществото – както националното, така и регионалното.

Ако се върнем към учебните планове, съгласно с Болонския процес срокът на обучение се съкращава от 5 на 4 години бакалавърско

обучение. Магистърските програми при филологическите специалности или не са ориентирани към практическо обучение по езика, или имат различна практическа насоченост и засягат само част от студентите, които са изучавали съответния чужд език. Това беше и основният мотив в Софийския, Пловдивския и Югозападния университет славистиката да се запази като интегрална специалност, обединяваща бакалавърската и магистърската степен в 5-годишен курс на обучение. Причините за това са две – 1) по-широкият обхват на специалността като цяло, свързващ обучението по чужд език и литература с родния език и литература; 2) освен основния чужд език и литература студентите по славистика изучават още един, т. нар. втори славянски език, който им дава възможност за запознаване с най-близката до основната им специалност славянска култура и представлява стъпка в посока към регионалистиката (в СУ това са за бохемистите словашки език, за полонистите украински, за словакистите чешки, за сръбско-хърватския профил словенски, за украинистите – полски). Специалността „Славянска филология“ не само не ограничава регионалната насоченост на следването, но и предвижда като още един задължителен славянски език руския, по който студентите слависти се обучават освен заради другото и заради обширната славистична литература, съществуваща и създаваща се на този език. В това отношение може да се каже, че българската славистика е изконно близка до регионалните изследвания, въпреки че засега учебните планове не съдържат политоложки компоненти. Историческият компонент в обучението присъства благодарение на дисциплината „Исторически и културни реалности на съответната страна“, както и в обучението по литература, историческа граматика, история на книжовния език и др.

В сравнение с политоложката концепция на регионалистиката нашето разбиране за славистиката носи предимството на солидната езикова подготовка на завършващите. Естествено, овладяването на чужд език е силно повлияно от индивидуалните способности на всеки студент, но със сигурност може да се твърди, че броят на часовете за практическо изучаване на езика през цялото петгодишно обучение осигурява на специалиста, завършил нашата специалност, възможност както за пасивно, така и за активно ползване на съответния славянски език. В сравнение с историко-политоложичната концепция, където намаленият брой часове за практическо изучаване на езика не позволява да се постигне професионално ниво на знанията по нито един от езиците, в това отношение славянската филология има едно главно предимство – филологията е на първо място стремеж към съвършено раз-

биране и интерпретация на текстове и йерархизацията на изучаваните езици позволява един от тях да бъде овладян на добро професионално равнище, а останалите остават на ниво пасивно знание или на по-ниските степени по Европейската езикова рамка – А2, В1 и др. Това е и главното знание, което трудно може да бъде усвоено самостоятелно, под формата на самообучение и самостоятелна работа, макар и подпомогнато от съвременните средства за информация, на първо място интернет. Усвояването на чуждия език и правилното разбиране и интерпретация на текстове, писани на него, е възможно само в условията на системното средно или висше образование или в интензивни езикови курсове с голям брой учебни часове седмично. В сравнение с езиковите курсове обаче университетското образование има предимството да запознава с цялостния литературен и културен контекст в дадената страна и с теоретичните основи за тяхното изучаване.

III.

Особено значение в настоящия момент придобива демографският срив в България, който означава тежко изпитание за всички университетски специалности в страната. Освен намаления брой кандидат-студенти като цяло, при подбора на студентите тук оказват въздействие и ограничените способности за изучаване на чужди езици, които винаги са характеризирали определен процент от младежите. Настоящата учебна година за първи път изведе на преден план, и то по твърде драматичен начин, необходимостта от много внимателно представяне на специалността пред обществото и пред кандидат-студентите. Оказа се, че вече не е достатъчно подробното ѝ представяне в кандидатстудентските справочници. Резултатите от кандидатстудентската кампания през тази година показаха, че като цялостна специалност славистиката е по-атраaktivна, отколкото индивидуалните национални филологии, въпреки че те се включват една в друга. Освен това важно значение има обстоятелството, че филологическата наука от дълги години не е била представяна пред обществото не просто в действителната си същност, но и изобщо, като начин на образование и обучение. Опитът от 90-те години на XX в. показва, че модно звучащите изключително атраktivни специалности рядко предлагат достатъчно теоретични и практически знания на интересувашите се младежи. Същевременно старите университетски специалности, с добре отграничен предмет на обучение и обект на изследване, сред които е и славистиката, дават основа за бърза адаптация в професионалната среда след завършването и за добра професионална реализация. И сега, в ерата на интернет, ориентацията в затрупващата

ни лавина от информация е възможна само при наличието на стабилни ориентири, каквито обикновено предлага само системното висше образование. Тези факти обаче са добре видими за нас, които работим в тази област, но остават напълно неизвестни за широката общественост и особено за младежите, които завършват средните училища. Струва ми се, че именно в тази посока трябва да насочим усилията си, за да покажем предимствата на специалността си, чиито абсолвенти обикновено намират добра професионална реализация.

IV.

За правилността на българския модел на славистично образование, заложен през 1953 г., говорят резултатите от търсенето на работа от нашите студенти. Понастоящем на територията на България работят различни по размери международни фирми. За тяхната дейност са необходими не само български работници и служители, но преди всичко асистенти българи, които да владеят и езиците на съответните страни, включително славянските. Това е една от сферите, където нашите абсолвенти намират добра реализация и са търсена работна сила, практически без конкуренция. Особено обещаващи са международните колцентрове на големите международни компании, които от България осигуряват обслужване на своите клиенти на територията практически на цяла Европа. И в тях нашите студенти са търсена работна сила. Във всички тези случаи основното изискване е за добро владеене на езика на професионално равнище, което нашите студенти постигат по време на обучението, и могат да започнат работа с минимално специализирано обучение във фирмата, в която постъпват (в рамките на период, по-кратък от един месец след постъпване на работа).

В условията на глобализацията, когато изглежда, че всички езици освен английския ограничават сферите си на употреба, позициите на т.нар. „малки езици“, към които спадат и славянските без руския, се поддържат от стремежа на отделните фирми да се съобразяват със своите клиенти и да ги обслужват на родните им езици. За служителите, извършващи тези услуги, знанието на езика не може да се ограничава само до разбирането на текст или до нивата А1 – В2 по Европейската езикова рамка. Това условие може да бъде изпълнено само при запазването на достатъчно количество часове за практическо усвояване на езика. Не бива да се поддаваме на оптичката измама, че студентската мобилност може да замени системното обучение по езика в собствения университет. Доказано е от практиката, че след един или два семестъра в съответната езикова среда студентите могат да не усвоят дори практическата страна на езика, ако нямат предварителна

езикова подготовка и не се стремят съзнателно да разширяват и обогатяват знанията си. Още по-голяма е опасността при все по-големия брой програми за обучение на английски език в европейските университети да се постигнат чисто „туристически“ резултати от подобни стажове.

Ако мога да обобща своя опит със студентите от СУ:

1. Пропорцията между бакалавърската и магистърската степен 3+2 е напълно неудовлетворителна за постигането на професионално знание по чуждия език, защото смяната на специалността след третата година прекъсва процеса на усъвършенстване по съответния език, който се изучава от самото начало само в университета. Магистърската степен не е в състояние да предложи задоволителна компенсация за това прекъсване.

2. Решението от Болоня за налагане на учебната схема 3+2 е много подходящо за развитието на някогашните полувисши учебни заведения, в наше време преобразувани в колежи, защото удължава следването от 2 на 3 години, с което учебните планове се обогатяват с нови дисциплини и се дава възможност за допълнителна магистърска специалност.

3. За петгодишни европейски филологически специалности изкуственото „разкъсване“ на специалността на две части, независимо дали 3+2, или 4+1 означава само снижаване на достигнатото равнище, мотивирано изключително от формалното обединяване на всички видове специалности и обучение, което не позволява необходимата гъвкавост за удовлетворяване на основните потребности на пазара на труда (срв. Хасил 2012: 171 – 194).

4. Предимствата на нашия модел на славистично образование трябва да бъдат системно пропагандирани и представяни пред обществеността, защото такова е неизбежното изискване на „пазара на образователни услуги“, както съвременното общество принудително разглежда работата на университетите.

Оказва се, че съвременната тенденция за връщане към комплексната научна проблематика като контрапункт на крайната специализация е в унисон с българската славистична традиция, която и в епохата на налагаща се максимална специализация през ХХ в. е успяла да запази широтата на гледната точка в подготовката на българските слависти с широк профил, специалисти едновременно по родния език и литература и по един чужд славянски език и литература.

ЛИТЕРАТУРА

- Младенова 2012:** Mladenova, M. *Čeština jako cizí jazyk – studium filologické vs. studium regionální. // Čeština jako cizí jazyk VI. Materiály z VI. mezinárodního symposia o češtině v zahraničí.* Praha: Euroslavica, 2012, 190 – 194.
- Хасил 2012:** Hasil, J. *Zkušenosti z implementace tzv. Boloňského procesu do výuky češtiny pro cizince. // Čeština jako cizí jazyk VI. Materiály z VI. mezinárodního symposia o češtině v zahraničí,* 2012, 175 – 185.
- Хрдличка 2012:** Hrdlička, M. ed. *Čeština jako cizí jazyk VI. Materiály z VI. mezinárodního symposia o češtině v zahraničí.* Praha: Euroslavica, 2012.